

Archeologische waarneming molenberg Mierlo gemeente Geldrop-Mierlo

Tijdens reconstructie oude molenberg van de Standerdmolen op de Molenheide.

November 2011

Henk Simons
Henk v. Sleuwen
Hans en Annie Berkers

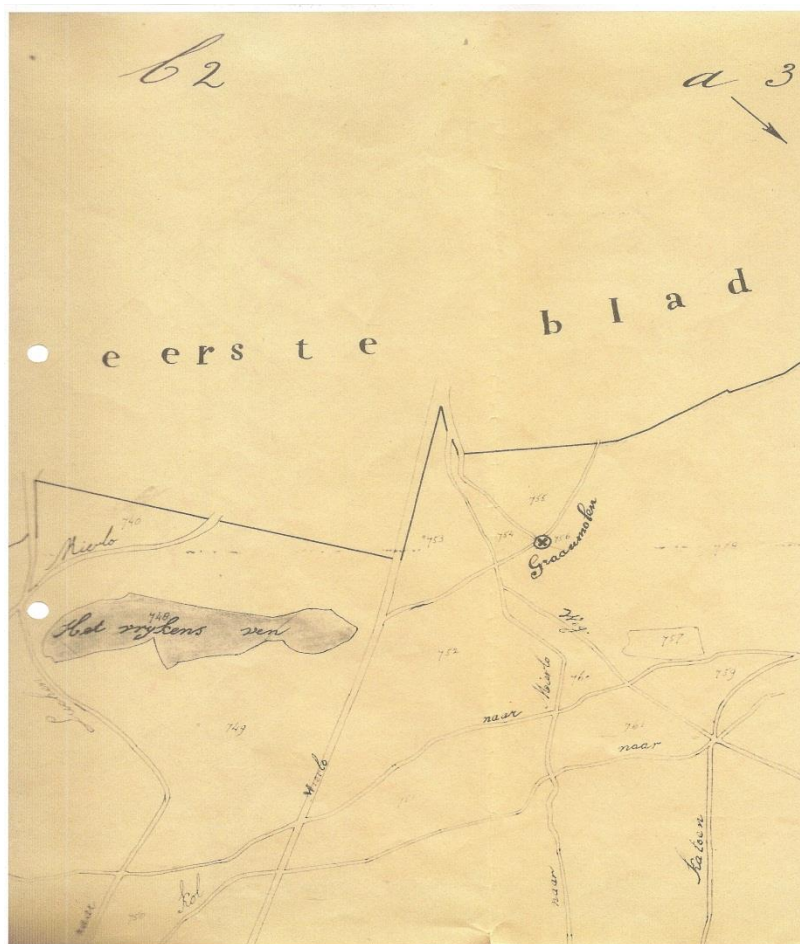

Heemkundekring Myerle

Inleiding.

Ongeveer 25 Jaar geleden hebben wij met behulp van de kadastrale kaart van 1832 (afb.1) op de Molenheide de plaats opgezocht waar de Mierlose standaardmolen tot ± 1859 heeft gestaan. Als pas gestarte archeologische werkgroep namen we als uitgangspunt dat men de molen gebouwd zou hebben op het hoogste punt in het landschap. En inderdaad, met een beetje wijsheid en het nodige geluk vonden we sporen op een van de hoogste stuifduinen, ongeveer 80 meter achter de TV toren.

Door 1 spoor te couperen aan de westzijde van de molenberg (afb. 2) kregen we de bevestiging dat het een van de kruipalen van de molen betrof.

Afb. 1 Fragment van de kadastrale kaart uit 1832

Afb. 2 Gecoupeerd spoor van de kruipaal aan de westzijde van de molenberg

Historie

De standerdmolen was eigendom van de Heren van Mierlo, die hem verpachtten aan een molenaar. Zeer waarschijnlijk was het een banmolen, wat inhield dat de bevolking van het dorp verplicht was hun graan op de molen te laten malen. Na de afschaffing van de heerlijke rechten verviel dit dwangrecht en daarmee de verplichting voor de bevolking. Aangezien de standerdmolen van de heer van Mierlo op de heide stond, ver van de bewoning, was het bijna vanzelfsprekend dat iemand toen het initiatief zou nemen om in het dorp een molen op te richten.

In 1853 werd de molen openbaar verkocht door de familie Van Scherpenzeel Heusch aan Anna Maria Doers, weduwe van de Mierlose bakker en oud-secretaris Johannes Ferdinand Branten.

De oude standerdmolen werd in 1859 in opdracht van Anna Maria Branten-Doers afgebroken en vervolgens op naam van haar zoon Arnoldus Branten aan de Dorpsstraat herbouwd.

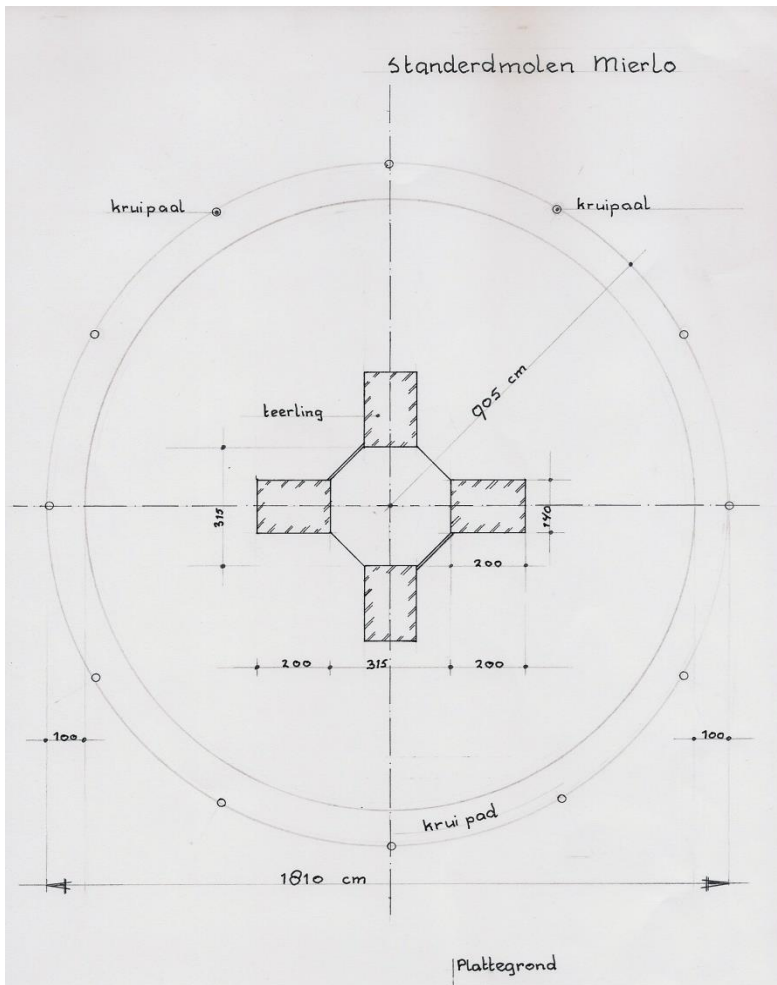
Afb. 3 Anna Maria Doers

Bevordering toerisme.

Begin 2011 werd in het kader van het bevorderen van toerisme het plan opgevat om de oude molenberg op zijn oorspronkelijke plaats in het landschap te visualiseren, om daarmee een stukje historisch besef terug te brengen. Wij kregen van de gemeente het verzoek om de werkzaamheden archeologisch te volgen. Dit hield in dat we na het verwijderen van de bomen en de strooisellaag aan de oppervlakte waarnemingen konden doen. Helaas was van de veldverkenning van 25 jaar geleden ons referentiepunt verdwenen, zodat een exacte maatvoering niet mogelijk was.

Nu, anno 2011 is het niet meer toegestaan om in een gebied met archeologische verwachting dat niet wordt bedreigd, sporen te couperen c.q. graafwerkzaamheden met als doel archeologisch onderzoek te verrichten.

Door middel van waarnemingen aan de oppervlakte en met behulp van een prikstok hebben we de locatie zo goed mogelijk kunnen vaststellen. Uitgangspunt hierbij was de maatvoering van de fundering (teerlingen) en de kruipalen zoals ze in de huidige opstelling in het dorp zijn.

Afb. 4 Plattegrond

Bomenkap

Van de bomen die op de molenberg stonden zijn na het zagen de stobben tot maaielhoopte weggefreest, met uitzondering van 3 bomen in het hart van de molenberg. Deze 3 bomen zijn gerooid omdat ze anders in de toekomst verzakkingen van de nieuw aan te brengen fundering zouden kunnen veroorzaken.

Afb. 5 Verwijderen van de bomen

Vondsten gedaan tijdens de waarnemingen.

(Bak)stenen.

Tijdens het rooien van één van de bomen in het centrum van de molenberg waar zich de fundering heeft bevonden, zijn enkele aardewerk scherven en baksteenfragmenten opgewoeld. De bakstenen zijn z.g. veldbrand stenen, roodbakkend en grootformaat nl. 122 mm. breed en 60 mm dik.

Omdat geen hele stenen tevoorschijn zijn gekomen, hebben we de exacte lengte niet kunnen meten. Maar ervan uitgaande dat 2 koppen en 1 voeg de lengte of 4 x de dikte is, kunnen we uitgaan van een steenmaat van 122 x 60 x 254 mm. Om bakstenen te dateren aan de hand van het formaat en het productieproces is een hachelijke zaak, maar een datering van vóór 1600 lijkt heel redelijk. Verder hebben we aan de oppervlakte uit veel eeuwen fragmentarisch aardewerk verzameld (bijlage 2).

De belangrijkste ontdekking bevond zich aan de voet van de molenberg en de oude toegangswegen in de vorm van steenpuin dat van elders was aangevoerd en aangebracht. Dit om het afkalven van de molenberg aan de westzijde tegen te gaan en om de karrensporen aan de noordzijde op te vullen. Het puin bestond uit leien, hardsteen, mergel, vormstenen, bakstenen- en kalkmortelresten waarvan we aannemen dat het uit de omliggende omgeving is aangevoerd.

Dan komen er vóór 1860 voor zover bekend maar 2 gebouwen in Mierlo in aanmerking met een dergelijke monumentale status waar zulke luxe bouwmaterialen verwerkt zijn geweest, nl. de kerk en het kasteel.

Aangezien op 26 maart 1856 gestart is met de sloop van de oude kerk en de molen toen al verkocht was en het gegeven dat zowel molen als kasteel dezelfde eigenaar had, mogen we aannemen dat het puin van het kasteel afkomstig is.

Het kasteel was aan het einde van de 18^e eeuw vervallen en zal zeker als steengroeve zijn gebruikt. De verharding moet dan aangebracht zijn tussen ± 1800 en 1856. In het puin waren een aantal vormstenen aanwezig met afgeronde hoeken, muur-afdekkingen en (regen)lijsten (bijlage 1).

De regenlijsten hebben dezelfde vorm- en afmeting als die in het kasteel van Croy zijn verwerkt.

Ze zijn allemaal in die vorm gebakken dus niet in het werk bekapt. De stenen, roodbakkende veldbrand, hebben diverse afmetingen: grootformaat koppenmaat van 112 x 55 mm. Hele stenen hebben we ook hier niet aangetroffen, maar we mogen aannemen dat die ± 235 mm lang zijn.

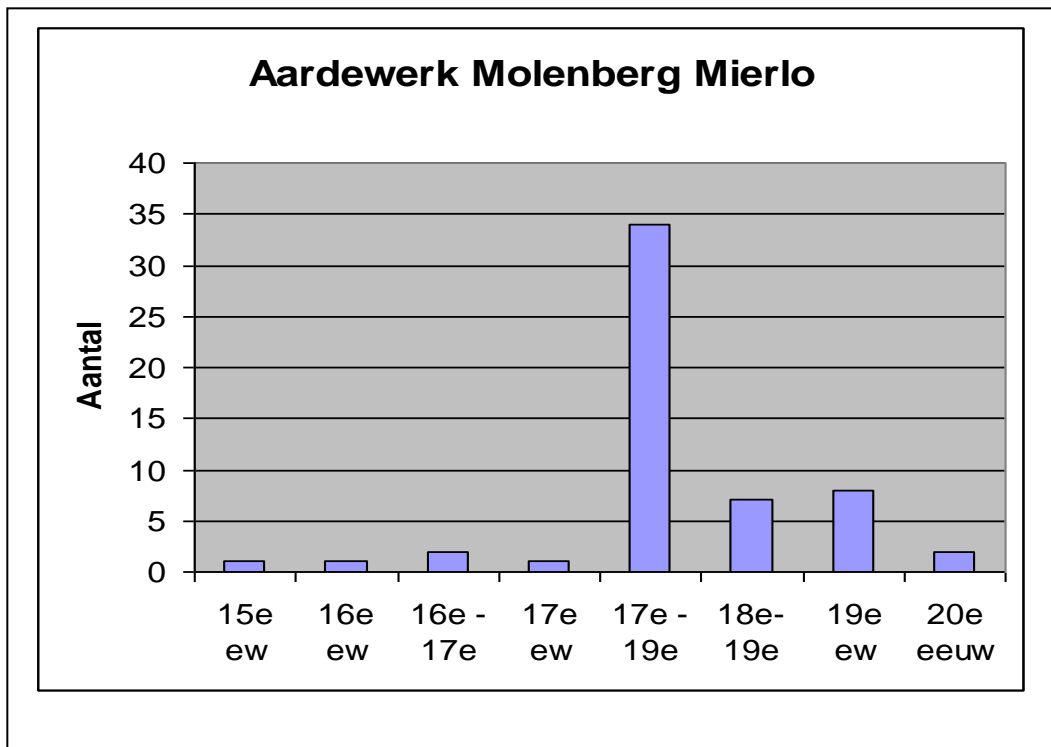
Verder zijn er enkele geelbakkende stenen gevonden met een gemiddelde koppenmaat van 40 x 79 mm, de lengte zal ± 168 mm zijn geweest. Mogelijk zijn deze kleine stenen gebruikt aan bv. schoorsteenmantels. Deze kleine stenen zullen van elders zijn aangevoerd, bekend is bv. dat steenovens in Mierlo-Hout en Nuenen geelbakkende stenen maakten.

Over de gehele molenberg is erg veel puin van leien gevonden. Op 18e eeuwse tekeningen van het kasteel, is duidelijk te zien dat de donjon en de torens waren gedekt met leien. Verder een stuk vensterbank van Belgisch hardsteen, afgerond en aan de bovenzijde behakt met z.g. frijnslag.

Ook zijn er veel brokken mergel waarvan één groot verweerd stuk herkenbaar is als een gedeelte van een Renaissance raamlijst en nog enkele stukken, die wijzen op een boogconstructie.

Aardewerk.

Nadat de positie van de voormalige molenberg was vastgesteld, werd de strooisellaag verwijderd. Zand, dat nodig was om de molenberg op te hogen, werd in de directe omgeving verzameld. Hierdoor werd een puinlaag zichtbaar, welke in het verleden de oude toegangswegen had beschermd. Zowel op de molenberg als op de voormalige toegangswegen naar de molen werden in het vlak aardewerkscherven aangetroffen. In totaal werden er ongeveer 100 aardewerkscherven, 27 delen van stenenpijpen en 4 stukken glas gevonden. De scherven zijn genummerd en vervolgens zijn 65 scherven door leden van de AVKP gedetermineerd om de ouderdom en de mogelijke productieplaats vast te stellen [4].

Afbeelding 6 : Aardewerkverdeling van de scherven, gevonden op of nabij de molenberg.

Afbeelding 6 toont aan, dat de oudste scherf dateert uit de 15^e eeuw en de jongste uit de 20^e eeuw. Scherven, welke uit de 17^e t/m de 19^e eeuw dateren, zijn echter veruit in de meerderheid.

De aardewerkscherven uit Bijlage 2 kan men in de volgende groepen onderverdelen:

Raeren.

In het vondstcomplex zijn 3 aardewerkscherven gevonden, welke afkomstig zijn uit Raeren (B). Het zijn wandfragmenten van gedraaide bekers, gemaakt van steengoed en ze waren vermoedelijk bedekt met zoutglazuur. De scherven behoren tot het versierde serviesgoed. Men kan niet zondermeer stellen, dat ze kunnen worden toegekend aan een bepaalde voorname klasse. Ze dateren uit het midden of de tweede helft van de 16^e eeuw [5].

Westerwald.

Ruim de helft van alle gevonden aardewerkscherven is afkomstig uit het Westerwald. 18 Stuks hebben een blauwe versiering op een grijze ondergrond en de rest heeft geen versiering. Verder zijn er nog 3 bodemfragmenten gevonden. We hebben hier te maken met steengoed dat dateert uit de tweede helft van de 18^e eeuw tot ongeveer 1800. Een aantal scherven heeft een versiering, welke is gemaakt door middel van inkrassen. In de 19^e eeuw heeft men van deze kerfsnede versiering geen gebruik meer gemaakt. De scherven zijn restanten van drink- en schenkkruiken voor aan tafel, bedoeld voor alledaags gebruik bij een voorname familie [6].

Nederrijns aardewerk.

Bij de molenberg zijn 1 rand- en 3 wandfragmenten gevonden, welke zijn gemaakt van rode pottenbakkersklei. Ze werden in het verleden in Tegelen vervaardigd. Dit type aardewerk behoort tot het z.g. Nederrijns aardewerk, dat tussen 1500 en 1850 werd geproduceerd in het gebied tussen de plaatsen Tegelen, Krefelt en Gennep. Het stukje kleur is het zogenaamde Tegels Zwart, dat vanaf 1830 voor een korte periode werd toegepast om gebruiksgoed te decoreren [7]. Het is gemaakt van mangaanhoudend loodglazuur en het bedekt zowel de binnen- als de buitenzijde van de scherven. 1 Bordfragment is gemaakt van rode klei en heeft een gele slibversiering (engobe). Het behoort eveneens tot het Nederrijnse aardewerk. Het motief, dat nog gedeeltelijk zichtbaar is, werd veel toegepast in het Maas- en het Rijnland. Op grond van de kleur van de toegepaste klei, kan Gennep als de meest waarschijnlijke productieplaats worden aangewezen. Vermoedelijke datering: 18^e eeuw [8].

Hafner keramiek.

Hafner keramiek(waar) is de samenvattende benaming voor pottenbakkersproducten uit klei-aarde met bontgekleurd loodglazuur, voornamelijk uit de Renaissance. Belangrijke centra waren Salzburg en vooral Neurenberg. Typisch voor Hafnerwaar zijn de roodbruine stippen of strepen die in het loodglazuur optreden als gevolg van inmenging van ijzerdeeltjes. Nabij de molenberg is 1 fragment gevonden, dat tot dit type aardewerk kan worden gerekend. Daar waar Hafnerwaar wordt aangetroffen, is dit vaak in combinatie met een hogere klasse (elite) [4]. Datering: 17^e eeuw.

Industrieel aardewerk.

Archeologisch misschien minder interessant zijn de scherven van mineraalwaterkannen, van industrieel witbakkend steengoed (bordfragmenten) en van serviesgoed en drinkglazen. Datering: 19^e en 20^e eeuw.

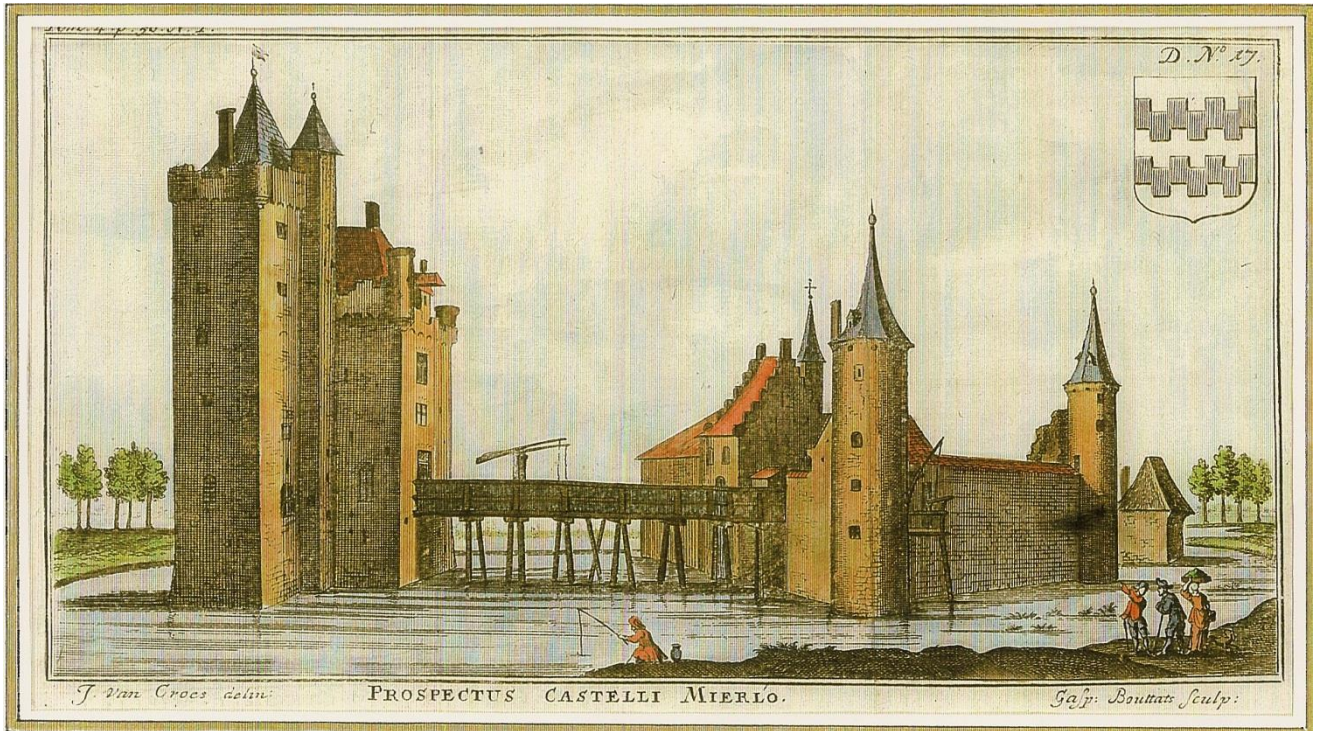
Stenenpijpen.

In totaal zijn er 27 fragmenten gevonden van stenen pijpen. Ook is er een bodemfragment gevonden van pijpenkop, dat misschien nog kan worden gedateerd. Uit de vondst van 3 versierde fragmenten kan worden opgemaakt, dat we hier waarschijnlijk te maken hebben met pijpen uit de 18^e eeuw. De pijpen waren gemaakt van witbakkende klei. Pijpen kunnen niet worden toegewezen aan een bepaalde sociale klasse, omdat ze in grote massa's werden gebruikt door alle lagen van de bevolking. Mogelijke productieplaats: Gouda.

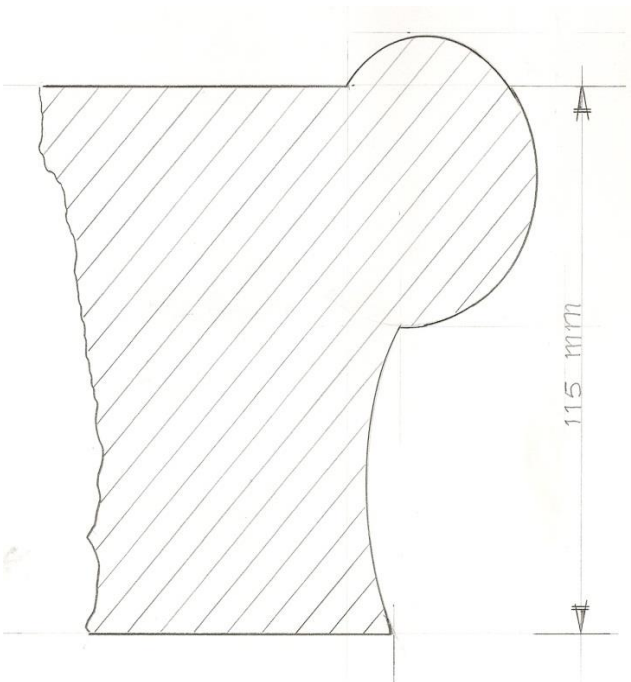
Conclusie:

- Met het archeologisch onderzoek hebben we de suggestie van Coenen dat de molen in de 14^e eeuw door Hendrik van Mierlo gebouwd zou zijn niet kunnen bevestigen. Althans niet op deze plaats, omdat het gros van het schervenmateriaal (zie bijlage 2) te dateren is in de periode 17^e tot 19^e eeuw. Mogelijk heeft ook gezien de late vorming van het stuifduin de 1^e molen op een andere plaats gestaan. Behalve dat hiermee heel duidelijk de samenhang tussen molen en kasteel wordt aangetoond, is ook te zien dat zelfs puin in die tijdsperiode niet ongebruikt werd gelaten. Daarbij hebben we ook meer inzicht gekregen in de materialen waarmee het kasteel van Mierlo was gebouwd en dat het gedetailleerde en kostbare materialen waren.
- Het aardewerk dat afkomstig is uit Raeren en het Westerwald en het fragment Hafnerwaar verwijzen allemaal naar een voorname familie.

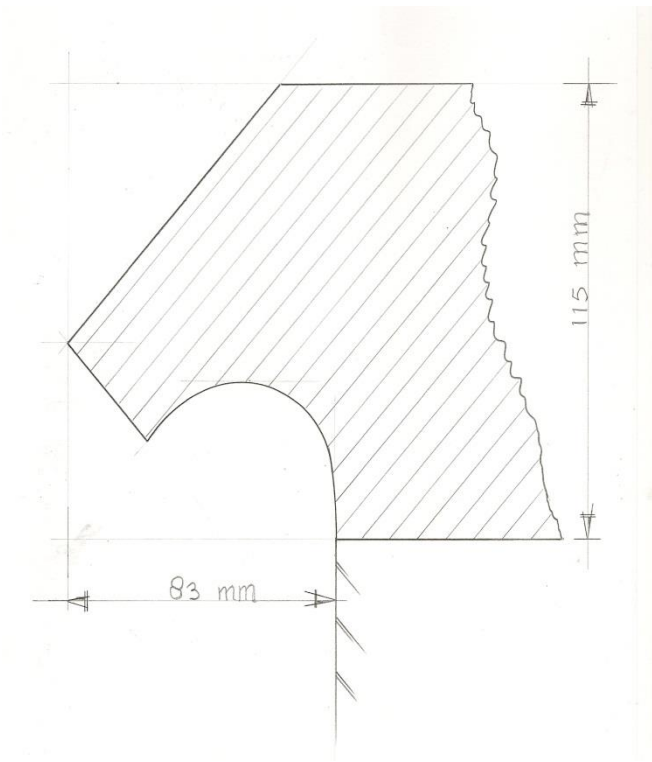
Bijlage: 1
Bak- en natuursteen

17^e eeuwse gravure van het kasteel van Mierlo, door G. Bouttats naar een tekening van J. van Groes

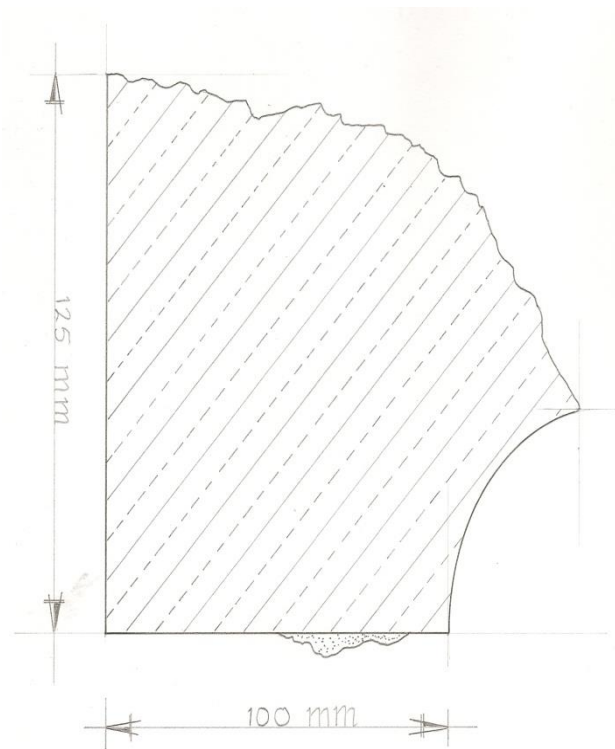
Muur afdek dik 60 mm.

Gedeelte van regenlijst

Identieke regenlijsten aan het kasteel van Croy te Laarbeek

Doorsnede van vensterstijl uitgevoerd in mergelsteen

Gedeelte van een mergel boogconstructie

Gedeelte van een Belgische hardstenen dorpel, aan de bovenzijde voorzien van frijnslag en een gescharreerde zijkant

Bijlage 2.
Aardewerk

Soort	MB Nr	15e ew	16e ew	16e-17e ew	17e ew	17e -19e ew	18e-19e ew	19e ew	20e ew	
Rijnlands	1									
Westerwald	2						1			
Westerwald	3					1				
Nederrijns aw	4					1				Tegelen
Westerwald	5					1				
Westerwald	6					1				
Westerwald	7				1					
Westerwald	8					1				
Westerwald	9					1				
Westerwald	10					1				
Westerwald	11						1			
Raeren	13		1							drinkbeker
Siegburg/Brühl	14	1								drinkbeker
Westerwald	16					1				
Westerwald	17					1				
Indus. witb aw	18							1		
Indus. witb aw	19							1		
glas	20								1	
Indus. witb aw	21							1		
Pleisterkalk	22									
Roodbakkend	24					1				
Westerwald	25						1			
Westerwald	26						1			
Westerwald	27					1				
Westerwald	28					1				
Westerwald	29					1				
witbakkend	30			1						
Westerwald	31					1				
Westerwald	32					1				
Westerwald	33						1			
Roodbakkend	34					1				
Westerwald	35					1				
Indus. witb aw	36							1		
tin +loodglazuur	38									
glas	39							1		
Westerwald	40					1				
Westerwald	41					1				
Roodbakkend	42					1				
Westerwald	43					1				
Roodbakkend	45					1				
Westerwald	46					1				
Westerwald	47					1				
Westerwald	48					1				
Westerwald	49					1				
Roodbakkend	50					1				
Westerwald	51					1				
Westerwald	52					1				
Westerwald	54					1				
Westerwald	55					1				
Westerwald	56								1	
Westerwald	58						1			
Frechen panterglaz.	59						1			
Raeren	60			1						drinkbeker
Westerwald	63					1				
Fayance	64					1				
Hafnerwaar	65					1				

Nederrijns aw	80									Tegelen
Nederrijns aw	81									Tegelen
Nederrijns aw	82									Tegelen
Westerwald?	83									
Westerwald	84									
Westerwald	85									
Westerwald	86									
Westerwald	87									
Westerwald	88									
Nederrijns aw	89									Gennep
Raeren	90									
Nederrijns aw	91									Gennep
Westerwald	93									
Westerwald	94									
Westerwald	95									
Westerwald	97									
Indus. witb aw	98									
Indus. witb aw	99									
Indus. witb aw	100									
Indus. witb aw	101									
glas	102									
Nederrijns aw	103									Gennep
Westerwald?	104									

Literatuur:

Coenen, J.C.G.W. Mierlo van oorsprong tot heden, een overzicht van de geschiedenis van Mierlo.

Mierlo 2004

Groof de TH. 150 jaar kerk Parochie H. Lucia Mierlo.

Mierlo 2008

Hollestelle J. De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560.

Arnhem 1976

[4] met dank aan Ben van den Broek en Devon de Jong van de AVKP in Eindhoven.

[5] met dank aan Ralph Mennicken, Töpfereimuseum Raeren.

[6] met dank aan Dr. Marion Roehmer, Hetjens-Museum Düsseldorf.

[7] met dank aan Keramiekcentrum Tiendschuur Tegelen.

[8] Aus der Erde auf den Tisch, Weggeworfen und Wiedergefunden, Museum Burg Linn-Krefeld.